

Fenomen wolnej prasy na ziemiach polskich w okresie zaborów. Galicja

Artykuł «Fenomen wolnej prasy na ziemiach polskich w okresie zaborów. Galicja» traktuje o rozwoju prasy w Galicji od momentu utworzenia prowincji koronnej Galicja i Lodomeria w 1772 r., aż po wybuch I wojny światowej. Ukazuje ewolucję prasy od chwili poddania jej ścisłej cenzurze, aż po wolność prasy po przeobrażeniu monarchii Habsburgów w państwo Austro-Węgierskie. Akcentuje rolę wolnej prasy w Galicji na tle ziem polskich, tak dla Polaków, jak i Ukraińców.

Słowa kluczowe: prasa, cenzura, prawo prasowe.

Postawienie naukowej problemu. Prasa na ziemiach polskich przeżywała ogromny rozwój w okresie zaborów. Rozkwit prasy przypada na drugą połowę XIX wieku. Czasopisma i gazety wychodziły w kraju i na emigracji. Pisano w nich w języku polskim, który był zakazany w szkołach i urzędach. W roku 1896 w języku polskim ukazywało się aż 355 periodyków. Dzienniki miały nakłady od 2 500 do 25 000 egzemplarzy. Przed I wojną światową miał miejsce prawdziwy wysyp tytułów prasowych na ziemiach polskich. Ich liczba osiągnęła poziom ponad 1000. Obok gazet codziennych wychodziły już wówczas czasopisma kulturalno-literackie, ekonomiczne, gospodarcze, skierowane do określonych odbiorców, nierzadko bogato ilustrowane. Czasopisma propagowały nowoczesny styl myślenia, idee reformy społecznej. Felietony, artykuły, listy z podróży, utwory literackie (opowiadania, nowele, wiersze) były publikowane na łamach ówczesnych tytułów prasowych.

Referowanie głównego materiału. Rola prasy i dziennikarzy w Galicji w skali trójzaborowej pełniła szczególną rolę. Dziennikarze zyskali ogromną swobodę wyrażanych treści. Wydawcy mogli bez problemu publikować tytuły, jeśli treści prezentowane przez dziennikarzy nie występowały przeciwko jedności monarchii i godności cesarza Austro-Węgier. Prasa polska na obszarze Galicji zaczęła się wówczas dynamicznie rozwijać, mając szansę na krzewienie polskości i oddziaływanie nie tylko na społeczeństwo tej prowincji, ale i na Polaków z zaboru rosyjskiego i niemieckiego, którzy gnębieni przez władze z Petersburga i Berlina nie mieli szans na taki swobodny przekaz treści dziennikarskich i wolność prasy. W Galicji rozwój prasy objął szerokie spektrum tematyczne wychodzących tytułów. Wydawano dużo dzienników podejmujących kwestie życia codziennego, ale też publikowano czasopisma tematyczne, od podejmujących tematykę gospodarczą, naukowo-techniczną, poprzez medyczno-przyrodnicze, rolnicze, po satyryczne. Dzienniki te odnajdowały się na rodzącym i wciąż rozwijającym się rynku prasy w Galicji. Rozwój swobód prasy w Galicji był pokłosiem reform zapoczątkowanych w 1860 r. dyplomem październikowym¹. Było to preludium liberalnych przeobrażeń absolutystycznej monarchii Habsburgów w dualistyczne Austro-Węgry z autonomią dla wielu regionów i nacji zamieszkujących państwo. Prasa zyskała dużą swobodę i zmierzano w kierunku wprowadzenia wolności prasy. Najwięcej tytułów wydawano w dwóch głównych ośrodkach Galicji Lwowie i Krakowie. Prasa tych ośrodków zdominowała właściwie rynek prasowy Galicji. Pokazują to poniższe dane. W latach 1864–1918 we Lwowie ukazywało się 951 tytułów, nie wspominając o 139 kalendarzach i 9 jednodniówkach. W 1864 r. ukazywało się we Lwowie 27 tytułów, w 1867 – 35, w 1877 – 70, w 1880 – 105, a w 1912 r. już 248. Wzrost był więc przyjmując za bazę rok 1864 imponujący. Podobnie było w Krakowie, gdzie w latach 1867–1918 ukazało się 1091 tytułów prasowych². Należy zaakcentować, że Lwów w ciągu XIX stulecia z ośrodka, zamieszkiwanego pod koniec XVIII w. przez ponad dwadzieścia tysięcy mieszkańców, gdzie miejscowy Uniwersytet nie posiadał rangi europejskiej, przekształcił się w dynamicznie rozwijający się ośrodek miejski o dużych aspiracjach politycznych, kulturalnych i naukowych. Uniwersytet Lwowski przekształcił się w tym czasie w uczelnię o europejskiej renomie. Powstały tam słynne szkoły naukowe: lekarska, filozoficzna,

© Ковальчик Р., 2014

¹ M. Tyrowicz, *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850. Studium porównawcze*, Kraków 1979; J. Jarowiecki, *Prasa lwowska w dobie powstaniowej*, [w:] Kraków-Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w., pod red. J. Jarowiecki, T. 5, Kraków 2001.

² J. Jarowiecki, *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, T. I, Kraków 1997; J. Jarowiecki, *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, T. II, Kraków 2006.

matematyczna i historyczna. Rolę odgrywały też szkoła rolnicza i politechnika lwowska. Wraz z rozwojem swobodnej prasy, następował systematyczny poziom wykształcenia mieszkańców. Według Lwowskiego Biura Statystycznego w 1892 r. w Galicji osób umiejących czytać i pisać było 52,9 %, a w 1896 r. już 64,5 %. O tak pozytywnych wskaźnikach decydowało również dzieło oświaty ludowej¹.

Jednakże, zanim doszło do takiego stanu prasy w Galicji, przez kilkadziesiąt lat od momentu zajęcia tych ziem przez Austriaków, prasa w tej dzielnicy była poddawana cenzurze, podobnie, jak i w pozostałych zaborach: rosyjskim i pruskim. Ewolucja rozwoju prasy i cenzury przybrała jednak zupełnie inny obraz w Galicji, niż na ziemiach polskich okupowanych przez Rosję i Niemcy.

W Cesarstwie Rosyjskim i w Królestwie Polskim cenzura miała charakter prewencyjny. Redakcja była zobowiązana przekazywać przed wydrukowaniem numeru do ocenzurowania, a po jego zatwierdzeniu przez cenzorów nie można było już pod rygorem zabrania koncesji wprowadzać już żadnych zmian. Wpływało to na wielkość druku, jak i na redaktorów, na których powołanie wpływ mieli cenzorzy. Na początku lat 60 tych na fali odwilży po sewastopolskiej rozwiązano funkcjonujący w Petersburgu Główny Zarząd Cenzury. Jednak Aleksander II nie zamierzał zrezygnować z cenzury i w 1865 powołał do życia Główny Zarząd Prasy, któremu podporządkowano zarządy cenzury, a ministrowie oświaty i spraw wewnętrznych przejęli kompetencje Głównego Zarządu Cenzury. Od 17 września 1869 r. wszelkie koncesje na funkcjonowanie tytułów, jak i personale zatwierdzanie na stanowisku redaktorów zależało od ministra spraw wewnętrznych. Sytuacja ta wówczas była o tyle korzystna dla tytułów w Imperium Rosyjskim, że nie narażała wydawców na konfiskatę już gotowych do puszczenia na rynek gotowych wydrukowanych nakładów tytułów².

Podobnie było w zaporze pruskim, gdzie po okresie Wiosny Ludów funkcjonowała cenzura o charakterze represyjnym. Jednak sytuacja była o wiele trudniejsza dla wydawców, niż w Królestwie Polskim. Mianowicie po zakończeniu druku cenzorzy mogli wydać decyzję o konfiskacie całego nakładu tytułu, wykorzystując argument o podburzaniu przeciw władzy niemieckiej. Bardzo często nakładano również na redaktorów karę grzywny, a nawet pozbawiano ich wolności³.

Największy rozkwit prasa polska w Galicji. Jednak cenzura w zaborze austriackim miała długą historię i ciągnęła się od początku zajęcia ziem polskich. Choć w nowym państwie Cesarstwie Austro-Węgierskim w roku 1867, na mocy konstytucji ogłoszono wolność prasy, to jednak była daleka droga. Przed 1867 r. władze w Wiedniu bardziej, niż w Królestwie Polskim zwalczały wolną prasę. Przez długie lata obowiązywało w monarchii Habsburgów, w tym i w Galicji prawo prasowe, wprowadzone jeszcze przez cesarza reformatora – Józefa II. Prawo z 11 czerwca 1781 r. stanowiło o represjach wobec wydawców i drukarzy świeckich za krytykę administracji cesarskiej oraz samej osoby cesarza, jak i za naruszanie moralności i etyki. Było to surowe prawo, które skazywało wydawców i drukarzy na łaskę cenzorów, którzy mogli ich ukarać grzywną w wysokości 500 florenów, więzieniem, konfiskatą całego nakładu, odebraniem koncesji na sprzedaż książek lub prowadzenie drukarni, a nawet karą chłosty (sic!). Władze pozostawiły nieco więcej swobody dziennikarzom, ale była to pozorna swoboda, gdyż bez wydawcy, dziennikarze, autorzy nie byli w stanie przebić się na rynku ze swoimi artykułami, newsami, informacjami⁴.

Prawo to udowodniało, że monarcha rozpoczął walkę o wizerunek medialny monarchy. Chodziło mu o to, że monarchia Habsburgów musi stać się nowoczesnym państwem, ale na wzór państwa pruskiego Fryderyka II, czyli silnie scentralizowane, pozbawione wewnętrznych barier pozostałości feudalnych, z nowoczesną gospodarką będącą instrumentem państwowości, ale kontrolującym organy wewnętrznej krytyki tak pisanej: prasę, książki, wydawców, jak i słownej. W rezultacie, kiedy w 1783 r. na łamach «Die Post von Vien» i «Das Viener Blätchen» ukazały się krytyczne teksty o Józefie II, zakazano redakjom

¹ J. Szkocki, *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej (1772–1918)*, Kraków 2001; J. Szkocki, *Prasa w księgozbiorach domowych Lwowa i innych miejscowościach Galicji Wschodniej okresu zaborów*, *Rocznik Historii Prasy Polskiej* T. XII (2009), Z. 1 (23).

² Z. Kmiecik, *Prasa polska w Królestwie Polskim i Imperium Rosyjskim 1865–1904* [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976; B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993.

³ W. Jakóbczyk, *Prasa w Wielkopolsce (1859–1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976; T. Cieślak, *Prasa w zaborze pruskim (Śląsk, Pomorze, Warmia, Mazury) w latach 1871–1918* [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976; B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993.

⁴ B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993.

publikowania jakichkolwiek krytycznych tekstów o monarsze. Jednocześnie Józef II przekazał zwierzchnictwo nad cenzurą, nadwornej komisji cenzury. Wydarzenie to stało się to w monarchii Habsburgów symbolem budowy przez Józefa II cenzury¹.

Kolejnym etapem były wprowadzone przez Józefa II w latach 1790–1791 przepisy o cenzurze prewencyjnej. Wydawcy zobowiązani zostali wówczas do przekazywania organom cenzury rękopisu przygotowanej książki do druku, bądź materiałów prasowych skierowanych do publikacji Patent z 20 stycznia 1790 r. szczegółowo wykazywał kompetencje i możliwe metody reagowania przez cenzurę. Organy administracji zajmujące się cenzurą wykazywały daleko idącą dalekowzroczność i w prawie wyszczególniono, że wydawcy zobowiązani byli do przekazywania wszystkich materiałów, jakie planowali oddać do druku poza granicami monarchii Habsburgów. Bez zgody cenzury nie można było również publikować na obszarze monarchii zagranicznych książek, rycin i dokonywać przedruków z prasy. Od 1791 r. nie można było również importować spoza granic państwa Habsburgów wszelkich gazet i książek, które nie posiadały zgody na kolportaż na obszarze monarchii. Po śmierci Józefa II, gdy tron objął reakcyjny Franciszek II uprawnienia cenzorskie przekazano policji. W Galicji posiadała je policja we Lwowie i Krakowie, głównych ośrodkach, gdzie wychodziły tytuły prasowe w polskiej prowincji należącej do monarchii Habsburgów. W 1803 r. wprowadzono w życie nowy kodeks karny, który regulował przepisy dotyczące prasy. Wyszczególniono w nim wszystkie przestępstwa prasy przeciw cenzurze².

Zmiany w zakresie prasy w monarchii Habsburgów nastąpiły dopiero w okresie Wiosny Ludów. W Galicji powołana do życia w Krakowie Rada Narodowa zwróciła się do gubernatora Franciszka Stadiona o zniesienie cenzury i wyrażenie zgody na wydanie na terenie Galicji czasopisma polskiego o charakterze politycznym. Stadion postępował bardzo ostrożnie, gdyż monarchia była wówczas w głębokim kryzysie, targanym przez narodowościowe walki nacji zamieszkujących kraj. W rezultacie choć nie zgodził się w całości na warunki Polaków to jednak obiecał, że zrobi wszystko by znieść cenzurę i umożliwić niekrepowaną przez żadne przepisy działalność wydawniczą. Była to celowa polityka na «przeczekanie». By ją realizować musiał Polkom dać argumenty, że będzie realizował ich postulaty. Wyraził więc zgodę na powołanie dziennika politycznego Dziennika Narodowego, który zaczął się ukazywać od 24 marca 1848 r. we Lwowie. Warunkiem była kaucja, jaką musieli wpłacić wydawcy. Kaucja wyniosła 1000 reńskich. Kolejnym ustępstwem wobec Polaków była zgoda na wydawanie Rady Narodowej, której tytuł wkrótce zmieniono na Gazetę Narodową. Wraz z postępującą słabością monarchii Stadion ogłosił całkowite zniesienie cenzury³.

Jednak wraz z likwidacją ośrodków rewolucyjnych i postępującą stabilizacją stosunków wewnątrz państwa nowy cesarz Franciszek Józef I rozpoczął ograniczać swobodę prasy w Galicji. Zamykano liberalne pisma. Represjom poddawano redaktorów. Zmuszono również redaktorów pod rygorem zamknięcia funkcjonujących czasopism do przedkładania do zatwierdzenia cenzurze rękopisów wydań kolejnych numerów. Liberalne konstytucje zatwierdzone w okresie Wiosny Ludów, pierwsza przez cesarza Ferdynanda I w kwietniu 1848 r. i druga przez Franciszka Józefa w marcu 1849 r. wraz z widocznym zwycięstwem nad siłami dążącymi do reform państwa tak na Węgrzech, jak i we Włoszech zostały odwołane. Władca monarchii austriackiej nie chciał pozbawiać się atrybutów swojej władzy i jej ograniczać. Miał zresztą zdecydowane poparcie reakcyjnych kół dworskich i rosyjskiego sojusznika cara Mikołaja I, którego zastępy żołdatów uratowały chwiejące się w posiadach państwo Habsburgów. Po ostatecznym zwycięstwie nad odśrodkowymi siłami zmierzającymi do reformy monarchii i uspokojeniu sytuacji międzynarodowej cesarz przywrócił w państwie rządy absolutne. Nastąpiło to 31 grudnia 1851 r. i przyjęło nazwę patentu sylwestrowego. Wówczas przyjęte rozwiązania ustrojowe spowodowały powrót w monarchii rządów absolutystycznych. Wówczas to rozpoczął się w monarchii Habsburgów ostatni etap ograniczenia wolności prasy i roli dziennikarzy. Wprowadzono w 1862 r. cenzurę represyjną. Ustawę tą zatwierdzono jednocześnie z ustawowym określeniem pojęcia periodyku. Było to bardzo ważne wydarzenie dla dziejów prasy w Galicji. Otóż 17 grudnia 1862 r. zatwierdzono ustawę, która ostatecznie określała pojęcie periodyku. Określono nim każde pismo, które ukazywało się rzadziej, niż raz w miesiącu. Wydawcy zostali

---

¹ B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993.

² M. Tyrowicz, *Austriacka polityka cenzuralna, a prasa galicyjska 1772–1849*, *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej* (1978), nr 1; M. Tyrowicz, *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1850. Studia porównawcze*, Kraków 1979; B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993.

³ B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993.

zobowiązani zgłosić tytuł organom prokuratury planowany do wydania tytuł przed rozpoczęciem druku. Rozgraniczono jednak termin dostarczenia przez wydawców prokuraturze egzemplarza publikowanego numeru w zależności od jego objętości. Mianowicie, jeśli pismo przekraczało objętość pięciu arkuszy, wydawcy byli zobowiązani do dostarczenia prokuraturze tytuł na dobę przed rozpoczęciem sprzedaży. W momencie, kiedy objętość tytułu była mniejsza, niż pięć arkuszy, wydawca był zobowiązany dostarczyć prokuraturze egzemplarz wraz z rozpoczęciem kolportażu. Ustawa została uzupełniona przepisami wykonawczymi, które powoływały w większych ośrodkach miejskich specjalnych urzędników, zatrudnionych w prokuraturze, którzy zajmowali się sprawami prasy¹.

Sytuacja w państwie Habsburgów, po wprowadzeniu w życie eksperymentu z patentem sylwestrowym, daleka była od stabilizacji. Powrót absolutyzmu okazał się niemożliwy. Monarchia Habsburgów, by przetrwać musiała podzielić się władzą z nacjami, które decydowały o charakterze państwa. Zrozumiał to Franciszek Józef I i zdecydował się na monarchię dualistyczną z wolnością dla wielu nacji, zamieszkujących monarchię, w tym i dla Galicji i zamieszkujących ją Polaków, Ukraińców i innych narodowości.

Rok 1867 był niezwykle ważny dla wolności prasy w Galicji i całej monarchii Habsburgów, dla nowo utworzonego dualistycznego Cesarstwa Austro-Węgier. Na mocy przyjętej wówczas konstytucji ogłoszono wolność prasy. Nie oznaczało to jednak całkowitej wolności prasy. Nic bardziej mylnego. Państwo, w osobie cesarza nie mogło i nie chciało pozwolić na pozbawienie kontroli prasy przez aparat państwowy. Dlatego też, wprowadzono w życie ustawę z 23 maja 1873 r. Służyła ona kontroli państwa nad prasą. Wprowadzała ona zapisy postępowania karnego w kwestiach prasowych. Sądy powiatowe decydowały o przekroczeniu prawa prasowego, a sądy przysięgłych miały prawo do rozstrzygania, w sytuacji gdy uznano, że treści zamieszczone i opublikowane w tytule były niewłaściwe. Prawo było bardzo restrykcyjne, gdyż dopuszczało również możliwość konfiskata nakładu całego tytułu. W przypadku przekroczenia przepisów prawa o konfiskacie decydował urzędnik kontroli prasy. Zwykle uzasadniał to obrazą majestatu władcy, domu cesarskiego, zaburzanie porządku publicznego, podburzanie przeciw władzom państwowym i występowanie przeciw ich zarządzeniom oraz podburzanie przeciw narodowościom, stowarzyszeniom religijnym, korporacjom. Warto zaznaczyć, że władze dość skutecznie wykorzystywały to prawo, wykorzystując antagonizmy narodowe. W monarchii Habsburgów, gdzie narodowości było aż nadto, począwszy od Ukraińców, a skończywszy na Włochach, było to bardzo łatwe. W pozostałych przypadkach o konfiskacie decydował sąd na wniosek prokuratora. Prokuratura konfiskowała cały dostępny nakład, natychmiast po podjęciu decyzji o konfiskacie, choć prawo załadowało trzy dni na jej uprawomocnienie przez sąd. Prawo prasowe przewidywało również całe spektrum kar, głównie finansowych, które nakładało na niepokornych wydawców. Bardzo często stosowany był przepadek kaucji wpłacanej przez wydawcę przed rozpoczęciem druku. Wynosiła ona 3000-6000 zł. rocznie dla dzienników. Obowiązek ten nie dotyczył wydawców tygodników i miesięczników. Wymóg składania kaucji został zniesiony dopiero 9 lipca

¹ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1908; B. Winiarski, *Ustrój prawno-polityczny Galicji*, Warszawa 1915; K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii Austrii*, Kraków-Wrocław-Warszawa 1959; S. Grodzicki, *Historia ustroju społeczno – politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław 1971; J. Buszko, *Galicja 1859-1914. Polski Piemont?*, Warszawa 1989; B. Szynkler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993; S. Grodzicki, *Zarys ustroju politycznego Galicji*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. I, [w:] *Historia i polityka*, pod red. J. Bonusiaka, J. Buszko, Rzeszów 1994; K. K. Daszyk, *Zanim Franciszek Józef stał się «naszym dobrym cesarzem»*. Polacy z Galicji wobec Austrii i Habsburgów w latach 1848-1860, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. XII: *Galicja w 1848 r. Demografia, działalność polityczna i społeczna, gospodarka i kultura*, pod red. A. Bonusiaka i M. Stolarczyka, Rzeszów 1999; S. Pijaj, *Polska akcja propagandowa na terenie Wiednia w okresie starań Galicji o autonomię (sprawa współpracy polityków polskich z dziennikiem «Die Debatte»)*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. XV: *Działalność wywoleńcza*, pod red. J. Hoffa, Rzeszów 2001; K. K. Daszyk *Między polską racją stanu a habsburskim mitem. Dom Habsburgów w galicyjskiej myśli politycznej doby autonomicznej*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. I: *Historia i polityka*, pod red. W. Bonusiaka i J. Buszko, Rzeszów 1994; J. Buszko, *Od niewoli do niepodległości (1864–1918)*, Kraków 2001; Z. Fras, *Galicja*, Wrocław 2003; J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003; S. Pijaj, *Między polskim patriotyzmem a habsburskim lojalizmem. Polacy wobec przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1866–1871)*, Kraków 2003; S. Grodzicki, *W Królestwie Galicji i Lodomerii*, Kraków 2005.

1894 r. Nie były to jedyne kary, jakie mogły w myśl prawa prasowego spotkać wydawcę. Otóż często stosowaną formą represji był zakaz rozpowszechniania periodyku, publikacja w kolejnym numerze orzeczenia sądu, lub odebranie możliwości prawa do publikowania przedruków czasopism zagranicznych¹.

Wprowadzenie cenzury represyjnej powodowało zachowawczość wydawców w Galicji, którzy obawiali się konfiskaty tytułów i związanych z tym ogromnych strat finansowych. Jednym z ostatnich czynników, który wpłynął na możliwość zwiększenia nakładu było zniesienie utrzymywanego dotychczas obowiązku przestrzegania stempli dziennikarskiego i kalendarzowego. Wprowadzono to 1 stycznia 1900 r. Usunęło to z wydawców obowiązek uiszczenia dodatkowej opłaty. Nie zlikwidowano tylko obowiązującego zakazu sprzedaży².

Od chwili ustanowienia autonomii w Galicji liberalizacji uległo postępowanie aparatu administracji. Wolność prasy w Galicji była coraz większa. Aparat zajmujący się prasą podchodził z coraz większą swobodą do publikowanych treści, jeśli nie była naruszana na łamach prasy powaga majestatu władcy, domu cesarskiego, zaburzenie porządku publicznego, podburzanie przeciw władzom państwowym i występowanie przeciw zarządzeniom administracji publicznej. Publikowano w różnych językach: polskim, ukraińskim, niemieckim, ale też rosyjskim. W 1881 r. na 69,16 % tytułów wydawanych w Galicji było w języku polski, 19,63 % w ukraińskim i 0,93 %. W 1910 r. przy wzroście ilości wydawanych czasopism i gazet o 29,30 % w Galicji, wydawanych w języku polskim było 79,60 %, ukraińskim 10,71 %, a niemieckim 0,33 %³.

Szczególnie na przelomie XIX i XX wieku odnotować można duży wzrost tytułów prasowych. Wpływ na to miało kilka czynników. Liberalizacja podejścia do treści w wydawanych tytułach przez organy administracji państwowej związana z coraz korzystniejszą sytuacją prawną, ulgi podatkowe zastosowane w monarchii Habsburgów w latach 90-tych XIX w. oraz dynamiczny rozwój partii i stowarzyszeń politycznych, które za podstawę swojej bytności uważały posiadanie organu prasowego, jako tuby propagandowej swoich programów. Należy podkreślić, że w ten nurt wpisywały się środowiska związane z Kościołem katolickim i Cerkwią prawosławną. Jednak większość z nich była efemerydami ze względu na brak środków na stałe finansowanie z reguły deficytowych tytułów. Walka pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami, na łamach prasy spowodowała znaczący wzrost polemik, na łamach publikowanych tytułów, pojawiały się artykuły, którym żywego ostrego języka walki o władze, chęć zdeklasyfikowania przeciwników politycznych odmówić nie można⁴.

---

¹ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1908; B. Winiarski, *Ustrój prawno-polityczny Galicji*, Warszawa 1915; K. Grzybowski, *Galicja 1848-1914. Historia ustroju politycznego na tle historii Austrii*, Kraków-Wrocław-Warszawa 1959; S. Grodzicki, *Historia ustroju społeczno - politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław 1971; J. Buszko, *Galicja 1859-1914. Polski Piemont?*, Warszawa 1989; B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993; S. Grodzicki, *Zarys ustroju politycznego Galicji*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. I, [w:] *Historia i polityka*, pod red. J. Bonusiaka, J. Buszko, Rzeszów 1994; K. K. Daszyk, *Zanim Franciszek Józef stał się «naszym dobrym cesarzem»*. Polacy z Galicji wobec Austrii i Habsburgów w latach 1848–1860, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. XII: *Galicja w 1848 r. Demografia, działalność polityczna i społeczna, gospodarka i kultura*, pod red. A. Bonusiaka i M. Stolarczyka, Rzeszów 1999; S. Pijaj, *Polska akcja propagandowa na terenie Wiednia w okresie starań Galicji o autonomię (sprawa współpracy polityków polskich z dziennikiem «Die Debatte»)*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. XV: *Działalność wyzwolenicza*, pod red. J. Hoffa, Rzeszów 2001; K. K. Daszyk *Między polską racją stanu a habsburskim mitem. Dom Habsburgów w galicyjskiej myśli politycznej doby autonomicznej*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, T. I: *Historia i polityka*, pod red. W. Bonusiaka i J. Buszko, Rzeszów 1994; J. Buszko, *Od niewoli do niepodległości (1864–1918)*, Kraków 2001; Z. Fras, *Galicja*, Wrocław 2003; J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003; S. Pijaj, *Między polskim patriotyzmem a habsburskim lojalizmem. Polacy wobec przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1866–1871)*, Kraków 2003; S. Grodzicki, *W Królestwie Galicji i Lodomerii*, Kraków 2005.

² B. Szyndler, *Dzieje cenzury w Polsce do 1918*, Kraków 1993.

³ Obliczenia na podstawie: J. Myśliński, *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867-1918)* [w:] *Prasa polska w latach 1864-1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976.

⁴ J. Myśliński, *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867–1918)* [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976; J. Jarowiecki, *Prasa ugrupowań politycznych we Lwowie w dobie autonomii galicyjskiej (1867–1918)*, [w:] *Kraków-Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w.*, T. 5, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 2001.

Odbiorcami prasy codziennej byli w większości mieszkańcy miast, natomiast tygodniki, czy dwutygodniki byli czytelnicy wywodzący się z prowincji, z ludu, jak i właściciele ziemscy¹.

Wraz z rozwojem wolnej prasy w Galicji zaczął kształtować się zawód dziennikarza. Niezwykle istotne, że dopiero druga połowa XIX stulecia to wykształcenie profesji zawodowego dziennikarza. Zawód dziennikarza kształtował się na ziemiach polskich od początku pojawienia prasy, a więc znacznie wcześniej niż utworzono austriacką prowincję koronną *Galicję i Lodomerię* powstałą w wyniku pierwszego zaboru w 1772 r. Miało to miejsce jeszcze w Rzeczypospolitej szlacheckiej. Należy jednak zaakcentować, że nie była to zawodowa profesja, gdyż dziennikarstwo w XVIII stuleciu to hobby, które nie gwarantowało stałych dochodów, z tytułu wykonywanego zawodu. Powyższy trend właściwie funkcjonował do połowy XIX stulecia. Dopiero druga połowa XIX w. to powolny proces kształtowania się zawodu dziennikarza. Należy jednak z całą mocą zaakcentować, że nie wszystkich redaktorów pism ukazujących się rzadziej, niż raz w tygodniu możemy uznać za dziennikarzy. Wiązało się to z dochodami. Dochody te bowiem nie gwarantowały możliwości utrzymania się. Podobnie zawód dziennikarza był w znacznym stopniu płynny, gdyż ze względu na gaże, publikowali na łamach czasopism literaci, pisarze, poeci i artyści. Nie zmienia to faktu, że wraz z rozwojem wolnej prasy w Galicji w dobie autonomii liczba zawodowych dziennikarzy wzrosła dynamicznie, wraz z zwiększeniem na rynku Galicji publikowanych tytułów prasowych do kilkuset w momencie wybuchu I wojny światowej².

Wnioski. Reasumując funkcjonowanie wolnej prasy na ziemiach polskich w okresie zaborów była możliwa tylko w monarchii austro-węgierskiej. Był to swoisty fenomen, bowiem w zaborze rosyjskim i niemieckim szalała cenzura, a w Galicji możliwe było drukowanie tytułów, w którym wydawcy i dziennikarze mogli swobodnie wyrażać poglądy, opinie, polemiki dotyczące licznych problemów, jeśli nie obrażało to majestatu władcy, domu cesarskiego, burzyło szeroko rozumianego porządku publicznego, podburzało przeciw władzom państwowym, czy występowało przeciw zarządzeniom administracji cesarskiej. Jednak bez zmian ustrojowych, które przekształciły absolutystyczną monarchię Habsburgów w dualistyczne Cesarstwo Austro-Węgier, z przyjętą wówczas konstytucją wolność prasy byłaby niemożliwa. W monarchii Habsburgów do 1867 r. panowała cenzura represyjna, która niemal nie różniła się od tej, jaką stosowano w Imperium Romanowów, czy w Cesarstwie Niemieckim. Dopiero kryzys państwa, który zmusił monarchię Habsburgów do reform ustrojowych i powstania dualistycznej monarchii austro-węgierskiej, za skutkował prawem prasowym, a w konsekwencji wolną prasą.

Wolna prasa w Galicji w wielonarodowej monarchii Habsburgów pełniła szczególną rolę. Była niezwykle ważna dla pozbawionych państwowości Polaków i Ukraińców. Dla Polaków w dobie zaostżenia antypolskiego kursu w Cesarstwie Niemieckim ery kanclerza Otto von Bismarcka i polityki rasyfikacyjnej w Imperium Rosyjskim po stłumieniu Powstania Styczniowego, wolna prasa w Galicji była szansą na krzewienie polskości, polskiej kultury, literatury i jej eksportu na ziemie polskie znajdujące się pod zaborem rosyjskim i niemieckim. Galicja doby autonomii, dzięki wolnej prasie stała się mekką przyciągającą talenty z ziem polskich. Równie ważna wolna prasa w Galicji była dla Ukraińców, którzy nie mieli takiej możliwości wyrażania poglądów politycznych i idei narodowościowych w państwie carów. W monarchii Habsburgów, w Galicji wolność prasy i możliwość wydawania tytułów przez Ukraińców, była wręcz promowana przez politykę Wiednia. Wolna prasa, szkolnictwo, możliwość tworzenia organizacji i partii politycznych przyczyniła się do rozwinięcia w Galicji ukraińskiego ruchu niepodległościowego. Bez autonomii Galicji i wolnej prasy, która dała możliwość wydawania ukraińskich tytułów byłoby to niemożliwe.

Bibliografia

1. Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie. – Lwów, 1908
2. Buszko J. Galicja 1859-1914. Polski Piemont? – Warszawa, 1989
3. Buszko J. Od niewoli do niepodległości (1864–1918). – Kraków, 2001
4. Frasz Z. Galicja. – Wrocław, 2003
5. Galicja i jej dziedzictwo, T. I: Historia i polityka / pod red. W. Bonusiaka i J. Buszko. – Rzeszów, 1994

---

¹ J. Myśliński, Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867–1918) [w:] Prasa polska w latach 1864–1918, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976.

² J. Myśliński, Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867–1918) [w:] Prasa polska w latach 1864–1918, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976.

6. Galicja i jej dziedzictwo, T. XII: Galicja w 1848 r. Demografia, działalność polityczna i społeczna, gospodarka i kultura / pod red. A. Bonusiaka i M. Stolarczyka. – Rzeszów, 1999
7. Galicja i jej dziedzictwo, T. XV: Działalność wywoleńcza / pod red. J. Hoffa. – Rzeszów, 2001
8. Grodzicki S. Historia ustroju społeczno - politycznego Galicji 1772–1848. – Wrocław, 1971
9. Grzybowski K. Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii Austrii. – Kraków-Wrocław-Warszawa, 1959
10. Grodzicki S. W Królestwie Galicji i Lodomerii. – Kraków, 2005
11. Kraków-Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w., T. 5 / pod red. J. Jarowieckiego. – Kraków, 2001
12. Malec J., Malec D., Historia administracji i myśli administracyjnej. – Kraków, 2003
13. Pijaj S. Między polskim patriotyzmem a habsburskim lojalizmem. Polacy wobec przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1866–1871). – Kraków, 2003
14. Prasa polska w latach 1864–1918 / pod red. J. Łojka. – Warszawa, 1976
15. Szyndler B. Dzieje cenzury w Polsce do 1918. – Kraków, 1993
16. Winiarski B. Ustrój prawno-polityczny Galicji. – Warszawa, 1915

Ковальчик Р. Феномен вільної преси на польських землях у період окупації. Галичина. У статті розповідається про розвиток преси в Галичині від часу заснування коронованої провінції Галичина і Людомерія в 1772 році аж до початку Першої світової війни. Простежується еволюція преси від моменту її жорсткого цензурування аж до періоду вільної преси після перетворення монархії Габсбургів в Австро-Угорську державу. Підкреслюється роль вільної преси в Галичині як для поляків, так і для українців.

Ключові слова: преса, цензура, інформаційне право.

Kowalchuk R. Le Phénomène d'une Presse Libre dans les Terres Polonaises Pendant les Partitions. La Galicie. Cet article traite de développement de la presse en Galicie, depuis la création de la province de Galicie et Lodomerie en 1772 jusqu'à l'éclatement de la Première Guerre mondiale. Montre l'évolution de la presse à partir de l'époque de la censure stricte, jusqu'à l'ère de la liberté de la presse après la transformation de monarchie des Habsbourg dans l'état austro-hongrois. Souligne le rôle d'une presse libre en Galice contre les terres polonaises, tant pour les Polonais que pour les Ukrainiens.

Mots-clés: la presse, la censure, loi sur la presse.

Адреса для листування: ldavout@interia.pl

УДК 007 : 304 : 659. 3

Наталія Круглик – магістрантка спеціальності «Журналістика», старший лаборант кафедри журналістики Національного університету «Острозька академія»

Порушення журналістських стандартів у політичній журналістиці під час виборів президента України 2014 року

У статті досліджено методику порушення журналістських стандартів під час дострокових виборів президента України 2014 року. На сьогодні актуальною є потреба виявлення та аналізу порушення професійних стандартів політичних журналістів задля побудови громадського суспільства та створення якісного українського медіапродукту. Виявлення найчастіших випадків порушень журналістських стандартів дозволить зменшити потік заполітизованої інформації та в майбутньому задекларувати основні принципи та норми роботи політичних журналістів.

Ключові слова: політична журналістика, журналістські стандарти, інформаційно-ідеологічна війна, маніпуляція, міф.

Постановка наукової проблеми та її значення. Політична журналістика виникла як структура політичної системи загалом і політичної комунікації як основного елемента взаємодії влади з аудиторією. Відповідно до цього, сьогодні, політична журналістика – це один із напрямів

© Круглик Н., 2014